

LEÅTORPET

med omgivningar, ett kolartorps historia

Anders Bodin

*Omslagets framsida visar Topp- och månlåsbräken, Leåhägna
Foto Annika Carlsson*

---

*Tryck och layout, Alinea Medieteknik AB, Sollefteå
2021*

Leå Hemman N:o 1 om 2 Seland.

Enligt Commissionens Landtmätaren Erik Lundströms år 1798 verkställda affattning
fjellhemmanens ingor har detta hemman 1 Tunmland 12 ½ Åker åter samt 7 Tunmland 26 ¾
kappland äng och slotter eller tillsammans 9 tunmland 7 ¼ kappland.

Detta hemman har fått sig tillerkänt en skogareal af 400 Tunmland enligt 1798 års
statliga synskottens Dom att utbrytas på den anslagde skogskilen å Styrnäs All-
mång som gränser väster mot den skogskilen, eller å samma trakt som skog för
sig själv utbrytas.

Leå Hemman N:o 1 om 2 Seland

Enligt Commissionens Landtmätaren Erik Lundströms År 1798
verkställda affattning

av fjellhemmanens ingor har detta Hemman 1 Tunmland 12 ½
kplns åker samt 7 Tunmland 26 ¾
kappland äng och slotter eller tillsammans 9 tunmland 7 ¼
kappland.

Detta hemman har fått sig tillerkänt en skogareal af 400
Tunmland enligt 1798 års
afvittrings syne Rättens Dom att utbrytas på den anslagde
skogskilen å Styrnäs All-

Skattläggning.

Bild från SCA Arkiv, Merlo

Den första kända noteringen om Leåtorpet är från 1798, då kronohemmanet Leån skattläggs.

1802 säljer kronan hemmanet nr 1 Leån till Johan Nordenfalk.

Han var född Noreen, och hade bl.a. tjänstgjort som revisionssekreterare i statlig
tjänst. Uppenbarligen måste han ha skött sina uppgifter väl, då han blev adlad
och tog namnet Nordenfalk.

Han var sedan 1776 ägare till Holms säteri (där han var bosatt), och järn-
bruken i Björkå och Gålsjö. Efter flera ägarbyten, blev det så småningom grunden
för skogsimperiet Björkå AB.

Leåtorpet var ett av Gålsjö bruks ca 15 kolartorp.

De flesta i Boteå, några i Styrnäs, och ett t.o.m. i Skorped; Lill-Tannsjön. Dess historia finns beskriven i skriften "Tannsjötorpet", av Lars-Åke Nordlander. Liket de flesta kolartorp var Leån ett arrendeställe.

Årtiondena kring 1900 var familjen Berglund arrendatorer. Bland barnen fanns Albertina, född 1884. Efter henne finns berättat, hur hon som barn upplevde skogsbranden 1888.

Då elden härjade någon kilometer ifrån torpet, valde man att bära det värdefullaste bohaget till Brustjärnstorpet. Vindriktningen gjorde dock, att alla byggnader klarade sig. (*Mer om branden i "Skogsbranden 1888"*).

Berglunds släkt kom att flytta till Sidensjö och ullångersfjället; Stor-Åkersjön och Almsjönäs.

De sista åretruntboende var familjen Johan Ulander.

Han var född 1867 i Stöndar, där hans bröder Andreas (Ante) och Paavo övertog föräldrahemmanet (*senare Ragnar Larsson och hans son Lars-Erik, nu Hildas Trädgård*). Johan Ulander var en tid bonde i Kalknäs (*mittemot skolan, har ägts bl.a. av Gustaf Wiksten, Reinhold Axelsson, nuvarande ägare Tomas Sundberg*).

P.g.a. ekonomiska svårigheter blev Ulander tvungen att lämna hemmanet. Han var då nybliven änkeman med fyra döttrar, och där ytterligare två döttrar dött i samband med födseln. 1908 flyttar familjen till Leåtorpet, där senare två av barnen drabbas av lungsot, och avlider.

De två återstående döttrarna blev kvar i Boteå, där Katarina förblev ogift. Hulda gifte sig med Petrus Lidbom från Sunnersta, och bosatte sig i Gålva. De fick ett barn, Karl Viktor, som var en av de 46 personer som omkom vid den tragiska färjeolyckan på Armasjärvi 1940.

Emellertid tog Johan Ulander hjälp med hushållet, av tidigare nämnda Albertina Berglund. Hon var alltså uppväxt på torpet, och kom nu tillbaka som vad församlingsboken kallar tjänstepiga. Det ledde så småningom till giftemål 1913, med den 17 år äldre Johan.

Från 1930 är familjen mantalsskriven på Kalknäsmon (i närheten av där Boteå kommun kom att ha en s.k. "bränngrop", den tidens avfallsanläggning, och det även fanns ett sandtag). Johan och Albertina fortsatte dock att i ungefär 20 år sommatid vistas och bruka Leåtorpet.

Tillsammans kom de att ta hand om 3 systrar från Dämsta, ur en syskonskara på 9 barn, där modern Johanna Fahlen dött 1931. Anledningen var att Albertinas bror Erik Berglund var far till nämnda Johanna. Flickorna Greta, Elsa och Margit hamnade alltså hos sin morfars syster.

*Installation Leåtorpet.
Underredet av ett åkdon placerat ovanför brunnen, framför lagårdsgrunden.
Foto Anders Bodin*

*Leåtorpet i början av 1940-talet.
Systrarna Fahlen, Margit (gift Sjöström och Elsa (gift Backlund) passar djuren.
Foto från Sollefteå bild databas*

Elsa (född 1926, gift Backlund) besöktes 2005.

Hon bodde då i Nyland, efter att länge varit bosatt i Bjärträ.

Greta (född 1915, som bott i Sollefteå) och Margit (född 1929, och hade levt i Härjedalen), var bägge avlidna. Systarna hade vistats på Leåtorpet under 1930-talet, och början av 1940-talet.

Elsa minns bostadshus, ladugård, loge med tröskvandring, lada (med två rum), matbod och kornhässa. Dessutom en sommarlagård, som stod direkt till höger när man kom in på torpet. Marken brukades som vall och bete, men Elsa trodde det tidigare funnits spannmålsodling, vilket kornhässjan tyder på.

Av utslåtterna nyttjades Mörttjärnhägna till höstbete. Däremot Leåhägna både betades, såddes och några "riter pärer" (rader potatis).

Elsa berättade, hur hon fick gå till affären i Offer, för att sälja det kärnade smöret. På torpet fanns både kor, grisar, höns och getter. Man skötte om djur åt bl.a. Rickard Sjöströms i Subbersta, Ulanders Stöndar, samt Hällströms och Sandins i Undrom.

Bostadshuset Leåtorpet.

Enligt Alf Norberg, var Jonas Byström, Törsta, byggmästare. Mycket av virket togs från den tidigare bostadsbyggnaden, som stod i västra delen av torpet. Den nya byggnaden ska ha dimensionerats lite större, med tanke på att senare härbärgera Björkåbolagets arbetsmanskap. Fotot skänkt av Elsa Backlund

Efter Johan och Albertina, kom bostadshuset att användas av Björkåbolagets skogsarbetare.

Henry Ågren, född i Offer, senare Undrom, kom en sommar kring 1950, att arbeta åt Björkå AB. De bodde då ett arbetslag, vilka skulle märka ut rågångar, på Leåtorpet. Någon jordbruksdrift fanns då inte.

Några år senare revs ladugården, där mycket av virket användes för en ny bro över Leån. Syftet var att möjliggöra en lastbilsöverfart, som nyttjande av en vinterväg för avverkningar på den s.k. Leåkilen. Resten av ladugården och övriga byggnader blev troligen ved.

Däremot bostadshuset stod kvar länge, men såldes så småningom till ett behandlingshem i Fålasjö; Narconon. Det timrades ner, och fraktades till Fålasjö, men blev aldrig uppsatt igen.

De närmsta grannarna var två andra kolartorp några kilometer bort, uppströms Leån Stormyrtorpet, och västerut Brustjärn. En halvmil nedströms fanns byn Fålasjö. Den mesta kommunikationen torde skett till Gålsjö bruk, bl.a. under stor del av 1800-talet för leverans av kol. Där fanns en period både skola och affär, dessutom egen församling med tillhörande kapell.

Under fåbodepoken befolkades sommartid närliggande fåbodställen; Undroms-, Svartdals- och Kalknäsbodarna.

Leåtorpet har fått sitt namn efter den några hundra meter österut förbiflytande Leån.

Namnet Leån kan anknyta till "levatten", som finns i de ångermanländska dialekterna i betydelsen "bakvatten".

En annan teori är att det hör samman med ordet led, om öppningen i en gärdesgård (jmf det dialektala "le" för (hag)öppning, t.ex "hä jänn troern däri le"). Det kan i såfall möjligtvis syfta på Leåns utlopp i Norr-Fålasjön.

Att benämningen skulle ha samband med den en mil senare förbindelsen Loån är mindre troligt, då vokalerna e och o sällan samverkar.

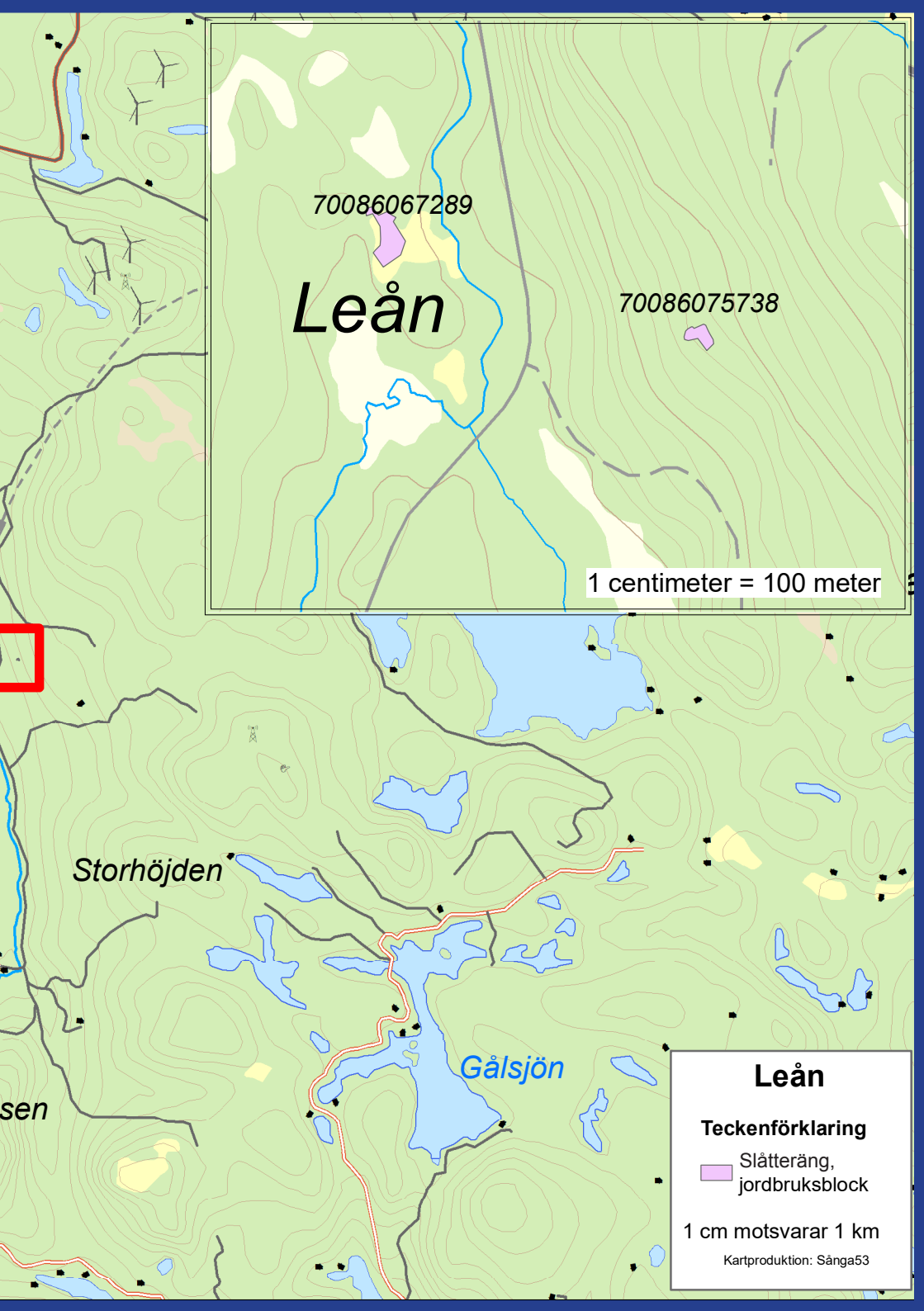
Leån har sin början i flera mindre biflöden.

Från längst i nordväst liggande Lotjärnarna ansluts Lotjärnsbäcken av Stenbitbäcken, med tillflöden från Vrångtjärn (med delar i Sidensjö socken), Djuptjärn och Hålltjärn. Vid Stormyran och Stormyrtjärn Rödmyrbäcken, och Leån bildas.

Enligt Botniabanans MKB (miljökonsekvensbeskrivning) har inventerats bl.a. öring och stensimpa, samt bäver: Leån, och framförallt Rödmyrbäcken, pekas ut som prioriterade områden ur naturvårdssynpunkt.

70086067289

Leån

70086075738

1 centimeter = 100 meter

Storhöjden

Gålsjön

Leån

Teckenförklaring

Slätterräng,
jordbruksblock

1 cm motsvarar 1 km

Kartproduktion: Sänga53

Strax efter Leåns början, i närheten av tidigare nämnda Stormyrtorpet, korsar Botniabanan via en järnvägsbro. Där börjar södra påslaget av Namntalltunneln. Den var fram till 2015 Sveriges längsta järnvägstunnel (6 km), innan förbindelsen genom Hallandsåsen stod färdig.

Leån fortsätter till de båda Fålasjöarna (Norr- och Åter-Fålasjön). På vägen dit passerar en sockengräns, från Boteå till Styrnäs. Under den sträckan ansluter några mindre vattendrag, bl.a. Fäbod-, LångMjösjö-, Kil- och Risbäcken.

Från Fålasjöarna och nedströms har funnits både kvarn, såg och flottningsränna. Dessutom hade Fålasjöbyn länge egen kraftstation. Leån fortsätter förbi Styrnäs-gårdsbodarna, och kallades här i äldre tider för Styrnäs-gårdsån. Därefter ansluter Grössjöbäcken med Grössjöns vattensystem, innan utflödet i Långsjön. Här tillkommer Mångså, som avvattnar Hundsjöarna och Idsjön.

Efter Långsjön byts namn till Viättån, innan den rinner ut i Dämstasjön. Här också Sjögarån med biflöden. Efter Dämstasjön sammanslutning med Loån, vilken efter några kilometer mynnar ut i Ångermanälven.

Leån har utöver Leåtorpet även namngett utslåttern Leåhägna,

och den 1963 byggda Leåvägen. Det mest kända begreppet är dock Leåkilen, ett nästan 1200 hektar sammanhängande kilformat skogsområde.

"Kilens" spets är en 10 meters bredd ut i Stor-Degersjön, inne i Styrnäs. Sannolikt var det ägarintressen som påverkade detta. Troligtvis ville man försäkra sig om någon form av vattenrättigheter, som flottning eller fiske.

Att Leåkilen är ett av hävd vedertaget uttryck, märks då det utanför kilens område, på Undroms fjällskog, finns Kilberget, Kilhöjden, Kilbäcken, Killojan och på senare tid Kilvägen.

Leån tillhörde Loåns flottningsdistrikt, med början från Lotjärnarna. Ungefär 500 meter nedströms Leåtorpet, finns resterna av en vattendriven såg. Den är upptagen som lämning i kulturmiljöregistret. Vidar Sjöström, Undrom, berättade att höjdsträckningen där utefter ån kallades "sågbacken". Det är förmodligen den finbladiga såg som flyttades av Undromsbönderna i mitten av 1800-talet. Tidigare plats var "utskåve" (dialekt för "utlopp för damm", jmf svenskans utskov), där Fäbodbäcken och Ytterbäcken möts. Enligt ortnamnsregistret kallades Fäbodbäcken tidigare Sågbacken.

Leån har en central roll vid skogsbranden 1888,

då det ursprungliga brandområdet ska ha stannat på västra sidan ån. Enligt den muntliga traditionen begav sig de flesta (yngre) brandvakterna till Myckelbybodarna för midsommarfirande. Branden ska då ha tagit sig över ån, och den verkliga katastrofen blev ett faktum, med följd att delar av Boteå, Styrnäs, Ullånger och Vibyggerå fjällskogar eldhärjades. En av skildringarna om branden är Helmer Odevis "Fäbodlivet-tragedi och idyll", där Leån kallas Långån.

2004 besöktes torpet av Bernt Persson, Bollstabruk.

Han var då anställd som inventerare åt Länsstyrelsen, och engagerad i Naturskyddsföreningen.

Större delen av den tidigare odlade marken kring Leåtorpet (och Mörttjärnhägena), hade då övergått i skogsmark. Däremot gårdstunet kring torpet och Leåhägena var fortfarande, efter över 50 års vila, öppen mark.

Det konstaterades på torpet förekomst av bl.a. luddhavre, blåklocka, bockrot, vitmåra, backnejlika, prästkrage, ängsfryle, vårbrodd, teveronika och grässtjärnblomma. Det bedömdes som en slätteräng värd att bevara, men utan anmärkningsvärt biologiska värden.

(Senare har även observerats johannesört, fibblor, ängsskallra och ögontröst).

Topplåsbräken Leåhägena. "Botrychium lanceolatum"

Foto: Annika Carlsson

Betydligt mer intressant var Leåhägna, med förekomst av topp- och månlåsbräken. Just topplåsbräken, menade Bernt Persson, att det var en av de rikaste lokalerna i länet. Det förklarades med den magra och näringsfattiga jordmånen. Låsbräknarna är en tydlig indikator på lång tids slätter eller bete.

De tillhör ormbunkväxter, och är en rödlistad art, klassad sårbar. De är en mycket gammal växt, och har inte förändrats sen dinosauriernas tid! Låsbräknarna är också speciella på så sätt, att de lever i symbios med svampar.

Symbiosen (*samarbetet*) fungerar som så att svampens underjordiska myceltrådar transporterar näring och vatten till växten, och svampen erhåller därefter socker i retur. En tyst överenskommelse och en grannsämja som alltså fungerat i 100-200 miljoner år!

Det finns också många myter kring låsbräknarna. Dels medicinska, som botandet av sår och engelska sjukan samt stilla blod. Även magiska krafter, över främst metaller. I vissa områden kallades de trollnycklar, och hur de besatt sådan kraft att hästar som passerade över dem tappade skorna.

De ögödlade naturliga ängarna har blivit alltmer sällsynta. Det beräknas i början av 1800-talet funnits uppemot 2 miljoner hektar ängsmark. Den förlorade sin betydelse, då vallodling infördes på åkermarken.

Uppodling, dränering, gödsling, kultivering, insådd samt plantering och igenväxning är de vanligaste orsakerna till ängens försvinnande. Uppskattningsvis finns idag 2.000 hektar hävdad äng, ungefär 1 promille mot för 200 år tidigare! Sedan 2005 har så Undroms IF, med tillstånd av markägaren SCA Skog, skött marken kring torpet och Leåhägna. För detta utgår ersättning från Jordbruksverket (0.26 hektar Leåtorpet, 0.10 hektar Leåhägna). I åtagandet som gäller för slätteräng ska markerna slås efter 25 juli. Detta ska ske med ett skärande redskap. Att växterna slits av är inte önskvärt, vilket gör att t.ex. rökklunga eller röjsnöre inte är tillåtet. Istället gäller lie, eller den mer tidsbesparande slätterbalken.

Utan hävd dör den sällsynta ängsfloran ut, samtidigt som den inte klarar hård konkurrens. Det slagna gräset/växterna ska därför ligga orört i minst en vecka, för att ha möjlighet att fröa av sig. Därefter ska det, för att undvika någon gödslingseffekt, räfsas och föras bort från marken, vilket jämfört med slätterbalken är ett betydligt drygare arbete.

2020 fick Leåtorpet, efter 70 år, återbesök av Bert Söderlind, Sollefteå.

Hans mor, Greta, var en av de systrarna som Johan och Albertina tog hand om. Bert hade därför sommrarna kring 1950 vistats på torpet hos "mormor". Han minns där mjölken separerades, och i utrymmet bredvid förvarades "sparet"; de färdiga produkterna. Han kom också ihåg Johan som en duktig snickare, som tillverkade bl.a. stöttingar (kälkar/slädar). Det omtalades även av Alf Norberg, att Ulander förfärdigade ekerförsedda vagnshjul i trä.

*Bert Söderlind, Sollefteå, återser Leåtorpet efter 70 år.
Här vid resterna av den bod, där mjölken bereddes, och "spare"
(de färdiga produkterna, som ost och mese) förvarades i högra delen.
Foto Anders Bodin*

Förbi öppningen till Leåtorpet passerar Ådalsleden, tillika skoterled.

Vandringsleden utgår från Boteå kyrka, skoterleden ansluter vid Gålsjö bruk. Sträckningen fortsätter österut, för förbindelser Ullånger och Vibyggerå. (Mer information i "Ådalsleden").

Avslutningsvis konstateras att Leåtorpets historia relativt snabbt föll i glömska. Det kan förklaras med det avskilda läget, att inga byggnader finns kvar, och att det alltid varit ett arrendeställe, utan känslomässig anknytning till något ägande.

Leåtorpet i sig är heller inget unikt. Varken kulturhistorien, byggnader eller biologiska värden (*förotom låsbräkna på Leåhägna*) är ensamt i sitt slag eller exceptionella. Likväl är det representativt för en drygt hundraårig epok, som nu i de flesta fall åter beskogas. Någon enstaka miljö bebos eller hävdas, och vissa nyttjas som fritidshus eller jaktstugor.

I så motto är Leåtorpet en påminnelse om människors arbete och ävel, att skapa sig en tillvaro och försörjning, väsenskilt från dagens förutsättningar.

Topplåsbräken Leåhägna.

Foto: Annika Carlsson

Källor:

Alf Norberg, Törsta

”Björkä”, Birger Norman (1972)

Botniabanan, miljökonsekvensbeskrivning

Elsa Backlund, Nyland

”Fäbodar”, David Rocksen, Magasin Höga Kusten (2019)

Gösta Söderström, Törsta

Henry Ågren, Undrom

Lars-Erik Edlund, Umeå Universitet

Lennart Bergström, Undrom

RAÄ/Fornsök: Fålasjöarna, Leån, Styrnäsgrådsbodarna

SCA Arkiv, Merlo

Sigge Bodin, Undrom

Styrnäs”, Karl Ekman (1926)

Vidar Sjöström, Undrom

”Ängar”, Jordbruksverket (1995)

Anders Bodin,

från Undrom Boteå

Tillsammans med sin bror bonde,
med ansvar för skogsbruket samt
hästuppfödning.

Foto: Susanne Melin

I samband med Leåtorpet med omgivningar, ett kolartorps historia,
småskrifterna:

Skogsbranden 1888,

ca 12.000 hektar i Boteå, Styrnäs, Ullånger och Vibyggerå

Ådalsleden

Skrifterna finns att låna på biblioteken i
Boteå, Sollefteå, Kramfors och Härnösand.

Även tillgängliga som pdf-filer på www.botea.se

Flera utgivningar av Anders:

"blana, spare och kokhusa"

fäbodrar i Boteå, Styrnäs, Överlännes och Sångå

"dagens sanning-dikter på ångermanländska"

nyutgåva *"utanikring"* av Birger Norman

Båda böckerna med ordlista och dikterna inlästa på cd-skiva

"årets sanning-2021 på ångermanländska"

almanacka med dikter och ordlista